

Ἐὰν τὰ αἰσθητήρια παύσωνται λειτουργοῦντα, ἀφανίζονται τὰ αἰσθήματα καὶ μένουσι μόνον τὰ ἀντικείμενα, οἷα εἶναι, σύνολα δηλαδή ὑλικῶν ἀτόμων μετὰ τῶν πρωτοτύπων ποιότητων καὶ μάλιστα τῆς κινήσεως¹. Οὕτως ἀναγνωρίζεται ἡ ὑπαρξίς, ἐκτὸς τῆς γινωσκούσης συνειδήσεως, κόσμου ὑλικῶν ὄντων, ἅτινα διαφόρους μορφὰς ἔχοντα καὶ ἐν χώρῳ εὕρισκόμενα καὶ κινούμενα ἐρεθίζουν τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν καὶ παράγουσι τὰς « δευτέρας » ποιότητας².

Δύναμις. Τέλος διακρίνεται ἡ τρίτη τάξις ποιότητων, καθ' ὅσον ὑπάρχει ἰκανότης τοῦ σώματος ὅπως δι' ἰδίου τρόπου τῶν πρωτοτύπων αὐτοῦ ποιότητων ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὸ μέγεθος καὶ τὴν μορφήν, τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν κίνησιν ἐτέρων σωμάτων, καὶ ἐπιφέρῃ τοιαύτας ἀλλοιώσεις, ὥστε ταῦτα νὰ ἐπενεργῶσιν ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν ἄλλως ἢ πρότερον. Τὴν ἰκανότητα ταύτην

τὰς πρωτοτύπους ἀποφαινόμενος ὅτι τὸ οὐσιῶδες γνῶρισμα τοῦ σώματος δὲν εἶναι ἡ ἔκτασις ἀλλὰ ἡ στερεότης (solidity). "Ὅπου, λέγει, στερεόν, ἐκεῖ καὶ σῶμα καὶ τὰνάπαλιν· ἀδύνατον νὰ νοήσω σῶμα μὴ στερεόν καὶ μὴ ἔκτατόν, δύναμαι ὁμῶς νὰ νοήσω ἔκτασιν ἄνευ σώματος, ἦτοι τὸν κενὸν χῶρον.

1. Τοιαύτη κίνησις ταχεῖα ἀτόμων εἶναι ἡ θερμότης· ὅ,τι ἐν τῷ αἰσθήματι ἡμῶν φαίνεται ὡς θερμότης, εἶναι ἐν τῷ ἀντικειμένῳ μόνον κίνησις μορίων. Ὡσαύτως ὅ,τι φαίνεται ἡμῖν ὡς ἐρυθρότης τοῦ σώματος εἶναι πράγματι σχηματισμός τις τῶν ἀτόμων αὐτοῦ. Ἡ θερμότης, ἡ ἐρυθρότης καὶ αἰ τοιαῦται ποιότητες δὲν εἶναι εἰκόνες ἢ ἀπότυπα τῶν πραγμάτων οὐδ' ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς δυνάμεις καὶ κινήσεις τὰς παραγούσας αὐτάς. "Ὅπως αἱ γεγραμμένοι λέξεις εἶναι μὲν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν προφερομένων λέξεων ἢ τῶν οἰκείων ἐννοιῶν ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχουσι πρὸς αὐτάς ὁμοιότητα, οὕτω καὶ αἱ παράγωγοι ποιότητες δὲν ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ πράγματα οὐδὲ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀπεικασματα αὐτῶν, ἐκάστη δὲ τοιαύτη ποιότης, ἣν προσνέμομεν εἰς τὰ πράγματα, εἶναι ἐπ' ἀληθείας ἡ δύναμις αὐτοῦ ὅπως ποιῇ ἐφ' ἡμᾶς ὠρισμένην ἐπενέργειαν. Πῶς γεννῶνται αἱ παραστάσεις τῶν ποιότητων τούτων, δὲν ἐρμηνεύει ὁ Λώκκιος ἀλλὰ ἀπλῶς παρατηρεῖ ὅτι ἐνδέχεται ὁ θεὸς πρὸς ὠρισμένας κινήσεις νὰ συνῆψεν ὠρισμένας παραστάσεις, εἰ καὶ μηδεμία ὑπάρχει αὐτῶν ὁμοιότης.

2. Ἡ ἀποψις αὕτη συνάδει, καθόλου εἰπεῖν, πρὸς τὰ διδάγματα τῆς Φυσικῆς, ἣτις ἀνάγει τὰ αἰσθήματα εἰς κινήσεις ἀτόμων.

ὀνομάζουσι συνήθως οὐχὶ ποιότητα ἀλλὰ δύναμιν καὶ λέγουσι, φέρ' εἰπεῖν, ὅτι ὁ ἥλιος ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀπαλύνῃ τὸν κηρὸν ἢ ὅτι τὸ πῦρ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ τήκῃ τὸν μόλυβδον. Ἀλλὰ πρᾶγματι δὲν ὑπάρχει διαφορὰ τῶν ποιότητων τούτων ἀπὸ τῶν δευτέρων ἢ παραγῶγων· διότι, ἵνα εἰπῶμεν ἐπὶ τοῦ παραδείγματος, ἡ μάλαξις τοῦ κηροῦ καὶ ἡ τήξις τοῦ μολύβδου εἶναι, ἀκριβῶς ὡς καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ θερμότης, αἰσθήματα ἡμῶν καὶ οὐχὶ ποιότητες τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ πυρός, εἶναι ἀπλῶς ἀποτέλεσμα τῆς δυνάμεως αὐτῶν. Αἱ ποιότητες λοιπὸν τῆς δευτέρας τάξεως καὶ αἱ τῆς τρίτης εἶναι ὡσαύτως παράγωγοι, πλὴν ὅτι ἐκεῖναι μὲν εἶναι ἀμέσως αὐταὶ δὲ ἐμμέσως ἀντιληπταὶ ποιότητες¹.

Μνήμη. Λογικὴ ἀφαίρεσις.— Αἱ κατὰ τοὺς εἰρημένους τρόπους γεννῶμεναι παραστάσεις δύνανται νὰ διατηρῶνται ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν τῇ συνειδήσει πρὸς παρατήρησιν, ὅπερ ὀφείλεται εἰς τὴν φανταστικὴν τῆς ψυχῆς δύναμιν· δύνανται δὲ καὶ παραγκωνισθεῖσαι νὰ ἀνακληθῶσι καὶ ἐπανέλθωσι διὰ τῆς μνήμης². Ἐχει δηλαδή ἡ ψυχὴ τὴν δύναμιν νὰ ἀνακαλῆ κατ' ἀρέσκειαν τὰς παραστάσεις καὶ νὰ ἀναγνωρίζῃ αὐτάς ὡς πρότερον γενομένας. Ἐπειδὴ δ' αἱ παραστάσεις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ αἰσθήματα, ἅπερ, καιροῦ παρατυχόντος, ἀναγεννῶνται, διὰ τοῦτο ἡ λεγομένη διὰ τῆς μνήμης διατήρησις (retention) τῶν παραστάσεων εἶναι πρᾶγματι ἡ ἰκανότης τῆς ψυχῆς τοῦ νὰ ἀναγεννᾷ τὰ παλαιὰ αἰσθήματα καὶ ὁμοῦ μετ' αὐτῶν τὸ αἶσθημα ὅτι τὰ αὐτὰ εἶχεν ἤδη καὶ πρότερον³.

Ἡ μνήμη εἶναι ἡ βᾶσις τῶν ἐνεργειῶν τοῦ νοῦ, τῆς συγκρίσεως καὶ διακρίσεως, τῆς συνδέσεως καὶ τοῦ χωρισμοῦ τῶν παραστάσεων, τῆς γενικεύσεως καὶ τῆς ὀνομασίας. Ὁ τῆς γλώσσης σκοπός, ὅπως ἀνακοινῶμεν τοῖς ἄλλοις τὰ διανοήματα ἡμῶν, δὲν θὰ ἐπετύγχανεν, ἐὰν μὴ εἶχεν ὁ νοῦς τὴν δύναμιν τῆς παρα-

1. Αὐτ. 2, 21.

2. Αὐτ. 2, 10.

3. Ὁ Λώκκιος θεωρεῖ ὡς πιθανὸν ὅτι ἡ κατάστασις τοῦ σώματος ἔχει μεγάλην ῥοπὴν ἐπὶ τὴν μνήμην.

βολῆς καὶ τῆς ἀφαιρέσεως· διὰ ταύτης αἱ παραστάσεις τῶν ὁμοειδῶν πραγμάτων ἀνάγονται εἰς μίαν τοῦ ὅλου γένους ἀντιπρόσωπον, εἰς καθολικὴν παράστασιν, ἔννοιαν, ἣτις χαρακτηρίζεται δι' ἑνὸς ὀνόματος δηλοῦντος πάντα τὰ ὑπὸ τὴν γενικὴν ταύτην παράστασιν ὑπαγόμενα. Ἐνταῦθα δὴ κεῖται ἡ μεγάλη τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν ζῴων διαφορά· τὰ ζῶα ἅτε στερούμενα τῆς πρὸς λογικὴν ἀφαίρεσιν δυνάμεως¹ δὲν ἔχουσι γλῶσσαν. Ἐπειδὴ τῆς γλώσσης σκοπὸς εἶναι ἡ εὐκολος καὶ ταχεῖα τῶν διανοημάτων ἀνακοίνωσις, εὐνόητος γίνεται ἡ σπουδαιότης τῶν γενικῶν παραστάσεων καὶ λέξεων. Πρὸς τὸ μέγα ὅμως τῆς γλώσσης προτέρημα τοῦ χρησιμοποιοῦν ὀνόματα δηλωτικὰ πάντων τῶν ἐπὶ μέρος, ὁμοειδῶν πραγμάτων, συνάπτεται ὁ κίνδυνος πλάνης· τὰ γενικὰ ὀνόματα κινδυνεύουσι νὰ θεωρηθῶσιν ὡς εἰκόνες καθολικῶν πραγματικῶν ὄντων², ἐνῶ κατ' ἀλήθειαν ὑπάρχουσι μόνον τὰ μερικά, τὰ καθ' ἕκαστον³.

Ἦ λ η τ ὠ ν γ ν ὡ σ ε ω ν.— Αἱ ἀπλαῖ παραστάσεις οὔτε ἐπιδέχονται διασάφησιν⁴ καὶ ἀποτελοῦσι τὴν ὕλην πασῶν τῶν γνώσεων ἡμῶν· ὅπως ἐν τῷ ὁρατῷ κόσμῳ ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νέαν ὕλην νὰ δημιουργήσῃ, ἀλλὰ μόνον τὴν ὑπάρχουσαν νὰ μεταρρυθμίσῃ, οὕτω καὶ ἐν τῷ ψυχικῷ κόσμῳ ὁ νοῦς δὲν δύναται νέας ἀπλαῖ παραστάσεις νὰ παραγάγῃ, ἀλλὰ μόνον τὰς ὑπαρχούσας ποικίλως νὰ συνάψῃ. Ὁ νοῦς δὲν δύναται μήτε νέαν ἀπλήν παρά-

1. Τὰ ζῶα δὲν στεροῦνται ὅλως νοημοσύνης οὐδὲ ποιᾶς τινος συγκριτικῆς καὶ συνθετικῆς δυνάμεως.

2. Τὰ ὀνόματα, αἱ λέξεις, δὲν εἶναι θεσμοὶ τῆς φύσεως οὐδὲ δηλοῦσιν ἀκριβῶς τὰ νοούμενα· εἶναι ἀπλῶς σημεῖα πρῶτον μὲν τῶν ἰδίων ἡμῶν παραστάσεων, ἔπειτα δὲ τῶν ἀλλοτρίων, τέλος δὲ αὐτῶν τῶν πραγμάτων.

3. Ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τοῦ Δοκιμίου ὁ Λώκκιος διαλαμβάνει περὶ γλώσσης ἐν σχέσει πρὸς τὴν γνῶσιν καὶ ποιεῖ πρῶτος ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀξιόλογον ἀπόπειραν τοῦ νὰ παράσῃ φιλοσοφίαν τῆς γλώσσης.

4. Ὅπως παρὰ τοῖς Καρτεσιακοῖς καὶ μάλιστα τῷ Geulincx αἱ ἀπλαῖ ἐποπτεῖται τοῦ πνεύματος ἡμῶν, οὕτω καὶ παρὰ τῷ Λωκκίῳ αἱ ἀπλαῖ παραστάσεις, δὲν ἐπιδέχονται οὐδὲ χρειάζονται διασάφησιν. Πᾶσα προσπάθεια ὅπως ἐρμηνεύσωμεν αὐτὰς διὰ λέξεων, θὰ ἀποτύχῃ ὅπως καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ νὰ διδάξωμεν τυφλὸν τὸ φῶς καὶ τὰ χρώματα.

στασιν νὰ ἐπινοήσῃ μήτε τὴν ὑπάρχουσαν νὰ ἀποκρούσῃ ἢ ἀφανίσῃ· ἔχει αὐτὰς παθητικῶς καὶ ἀδυνατεῖ νὰ ἀποκρούσῃ, ὅπως καὶ τὸ κάτοπτρον τὰς εἰκόνας. Λοιπὸν αἱ ἀπλαῖ παραστάσεις ἀποτελοῦσι τὴν ὕλην τῆς ἡμετέρας γνώσεως καὶ ἔχουσι πρὸς αὐτὴν ὡς τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου πρὸς τὸν γραπτὸν λόγον· ὅπως ὅλος ὁ Ὅμηρος σύγκειται ἐκ τῶν 24 γραμμάτων, οὕτω καὶ ὅλης τῆς γνώσεως ἡμῶν ἡ ὕλη ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἀπλῶν παραστάσεων ποικιλοτρόπως συνδυαζομένων. Καὶ ἀδυνατεῖ μὲν, ὡς εἴρηται, ὁ νοῦς νὰ πλάσῃ νέας, ἀλλὰ δύναται τὰς ὑπαρχούσας κατὰ διαφόρους τρόπους νὰ συνάψῃ καὶ οὕτω σχηματίσῃ συνθέτους παραστάσεις. Πρὸς τοῦτο χρησιμοποιοῖ τὰς ἤδη ὑποδηλωθείσας οἰκειάς δυνάμεις, τὴν ἰκανότητα δηλαδή τοῦ νὰ συγκρατῇ τὰς παραστάσεις καὶ νὰ συγκεντροῖ ἐπ' αὐτὰς τὴν προσοχὴν, νὰ διατηρῇ ἐν τῇ μνήμῃ καὶ ἀναπαράγῃ αὐτὰς, ἔτι δὲ τὴν δεξιότητα τοῦ νὰ παραβάλλῃ καὶ διακρίνῃ, νὰ συνδέῃ καὶ ἀφαιρῇ καὶ νὰ δίδῃ ὀνόματα¹.

4. Σύνθετοι παραστάσεις.—Ὁ νοῦς οὐ μόνον σχηματίζει παθητικῶς τὴν πρώτην τῆς γνώσεως ὕλην ἀλλὰ καὶ ἐνεργῶν² ἐπεξεργάζεται αὐτὴν πολλαχῶς καὶ ἀποτελεῖ τὰς συνθέτους παραστάσεις (complex ideas), αἵτινες εἶναι δεκτικαὶ ὀρισμοῦ ἀναλυόμεναι εἰς τὰς ἐξ ὧν σύγκεινται ἀπλᾶς παραστάσεις. Ἐάν, κατὰ τὴν εἰκονικὴν τοῦ Λωκίου ἔκφρασιν, αἱ ἀπλαῖ παραστάσεις εἶναι τὰ γράμματα τῆς γνώσεως, πρέπει νὰ ἴδωμεν πῶς ἐκ τούτων γίνονται διὰ διαφόρων συνδυασμῶν αἱ συλλαβαὶ καὶ αἱ λέξεις αὐτῆς. Δύναται δηλαδή ὁ νοῦς ἐνεργῶν νὰ σχηματίσῃ ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας δεδομένων ἀπλῶν παραστάσεων ἄλλας τὸ μὲν συνάπτων μόνον ἀπλᾶς παραστάσεις τὸ δὲ ἄγων αὐτὰς εἰς σχέσιν χωρὶς καὶ νὰ συνάπτῃ τὸ δὲ τέλος ἀπολύων καὶ χωρίζων παράστασιν τινα ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν μετ' αὐτῆς συναπτο-

1. Αὐτ. 2, 1 - 11.

2. Οὐχ ἥττον ἐνεργεῖ ὁ νοῦς καὶ ἐν τῇ συγκρίσει καὶ διακρίσει τῶν παραστάσεων καὶ τῇ ἀφαιρέσει.

μένων παραστάσεων¹. Καὶ εἶναι μὲν αἱ σύνθετοι παραστάσεις μυ-
ρίαὶ τὸν ἀριθμὸν, ἀλλὰ δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τρεῖς τάξεις
διακρινόμεναι εἰς παραστάσεις τρόπων καὶ οὐσιῶν καὶ σχέσεων
(ἀναφορῶν)².

α) Τρόποι (m o d e s) εἶναι σύνθετοι παραστάσεις, αἵ-
τινες δὲν δηλοῦσί τι καθ' ἑαυτὸ ὑπάρχον, ἀλλ' ἐκφράζουσιν ἀπλῶς
τὰ συμβεβηκότα, τὰς καταστάσεις, τὰς ιδιότητες ὄντος τινός. Ἀ-
κριβέστερον δὲ θεωροῦντες τοὺς τρόπους εὐρίσκομεν διαιρουμένους
εἰς δύο εἶδη, καθ' ὅσον τὰ στοιχεῖα αὐτῶν εἶναι ἢ ὁμοειδῆ ἢ
ἑτεροειδῆ· καὶ ἐκεῖνοι μὲν οἱ τρόποι λέγονται καθαροὶ ἢ ἀ-
πλοῖ (simples), οὗτοι δὲ μεικτοὶ (mixed). Καθαρὸς
τρόπος εἶναι ἐπὶ παραδείγματος, ἡ παράστασις τῆς δωδεκάδος
συνεστῶσης ἐκ πολλῶν μονάδων, μεικτὸς δὲ ἡ παράστασις τοῦ
κάλλους, ὅπερ προέρχεται ἐξ ὠρισμένου συνδυασμοῦ χρώματος
καὶ σχήματος καὶ τῆς εὐαρεσθήσεως τοῦ θεατοῦ.

Ἐκ τῶν καθαρῶν τρόπων διαφέροντες μάλιστα φαίνονται τῶ
φιλοσόφῳ ὅσοι παράγονται ἐκ τῶν παραστάσεων τοῦ χώρου, τοῦ
χρόνου, τῆς μονάδος καὶ τῆς δυνάμεως. Ἰδωμεν ταύτας διὰ βρα-
χέων. Ἡ παράστασις τοῦ χώρου (ἐκτάσεως) προέρχεται, καθὰ
εἴρηται, ἐκ δύο ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων, ἤτοι τῆς ὄρασεως καὶ
τῆς ἀφῆς. Ἐὰν τὸν μεταξὺ δύο πραγμάτων εὐρισκόμενον χῶρον
θεωρήσωμεν κατὰ μίαν τῶν διαστάσεων αὐτοῦ, τουτέστι κατὰ
μῆκος, ἔχομεν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀποστάσεως. Ἡ παραβολὴ
τῆς ἀποστάσεως πρὸς ἑτέραν καὶ ἡ μέτρησις δι' αὐτῆς παρέχει
ἡμῖν τὸ μέτρον τοῦ μήκους, ὅπερ ἐπαναλαμβανόμενον ἄ-
νευ διακοπῆς ἄγει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπείρου ἐκτάσεως.
Λαμβάνοντες πολλαχῶς τὴν παράστασιν τοῦ μήκους (γραμμῆς),
ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπιφανείας καὶ τέλος εἰς τὴν
τοῦ σχήματος. Ὡσαύτως καὶ ὁ τόπος εἶναι καθαρὸς τρό-

1. Παραδεχόμενος ὁ Λώκκιος τὴν ἰδιάζουσαν εἰς τὸν νοῦν ἐνέργειαν
τῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἀπλῶν παραστάσεων προβαίνει πέρα τῆς μονομεροῦς
αἰσθησιοκρατίας καὶ ἐμπειριοκρατίας.

2. Αὐτ. 2, 12.

πος τοῦ χώρου γινόμενος ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀποστάσεων σημείου τινὸς ἀπ' ἄλλων.

Ἡ παράστασις τοῦ χρόνου εἶναι, κατὰ τὰ εἰρημένα, ἀπλῆ παράστασις καὶ προέρχεται κυρίως ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως. Παρατηροῦντες δηλαδὴ ἡμᾶς αὐτούς, τὸν ἔνδον ἡμῶν κόσμον, διαβλέπομεν εὐθὺς σαφῶς ὅτι παραστάσεις τινὲς δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ψυχῇ συγχρόνως ἀλλ' ἐμφανίζονται ἢ ἑτέρα μετὰ τὴν ἄλλην. Ἡ τοῦ φαινομένου τούτου παρατήρησις παρέχει τὴν παράστασιν τῆς *διαδοχῆς*¹. Τὴν ἀπόστασιν τὴν μεταξὺ δύο ἀλλήλας διαδεχομένων παραστάσεων (οἶονεὶ τὴν μεταξὺ ἀμφοτέρων γραμμῆν) ὀνομάζομεν *διάρκειαν*· ὅπου δὲν ὑπάρχουσιν ἀλλήλας διαδεχόμεναι παραστάσεις, ὡς ἐν τῷ ἄνευ ὀνειρῶν ὕπνῳ, ἐκεῖ λείπει ἢ παράστασις τῆς διάρκειας. Ἡ δ' ἐν ἡμῖν τελουμένη διαδοχὴ τῶν παραστάσεων γίνεται ἤδη τὸ μέτρον πάσης ἄλλης διαδοχῆς ἢ διάρκειας.

Διὰ τῆς μετρήσεως τῆς εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς τὰ πράγματα ὑπαρχούσης κοινῆς διάρκειας προκύπτουσι τμήματά τινα ἢ περίοδοι· ἢ δὲ εἰς περιόδους διηρημένη διάρκεια ὀνομάζεται *χρόνος* τῆς. Ἐὰν τέλος παρίδωμεν τὰς ὀρισμένας περιόδους, ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ *χρόνου καθόλου*· ὥστε πρὸ τῆς ἀντιλήψεως κανονικῶν περιόδων τῆς διάρκειας δὲν ὑπάρχει παράστασις τοῦ χρόνου². Ὅπως ἢ ἄνευ διακοπῆς ἐπανάληψις τοῦ μέτρου τοῦ μήκους παρέχει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπείρου ἐκτάσεως, οὕτω καὶ ἢ παρεμφερῆς ἐπανάληψις τοῦ μέτρου τοῦ χρόνου πορίζει τὴν ἔννοιαν τῆς *αἰωνιότητος*.

Ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῶν *ἀριθμῶν* παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως καὶ συνθέσεως τῆς διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἅμα καὶ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως λαμβανομένης ἀ-

1. Ὑπομιμνήσκομεν ἐπαναλαμβάνοντες ὅτι ἡ παράστασις τῆς διαδοχῆς εἶναι ἀπλῆ παράστασις.

2. Ἡ διασκόπησις καὶ θεωρία τῆς διάρκειας, ἐφ' ὅσον αὕτη καθορίζεται ὑπὸ τινων μέτρων, εἶναι ὁ *χρόνος*. Τοιαῦτα μέτρα εἶναι τὰ λεπτὰ τῆς ὥρας, αἱ ὥραι, τὰ ἔτη καὶ τὰ τοιαῦτα.

πλῆς παραστάσεως τῆς μονάδος¹. Τὸ δυνατὸν πάλιν τῆς εἰς ἕκαστον ἀριθμὸν προσθήκης ἑτέρου ἀριθμοῦ παρέχει τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου. Οὕτως ἐκ τῶν τροποποιήσεων τοῦ χώρου, τῆς διάρκειας καὶ τῆς μονάδος προβαίνομεν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ « ἀπείρου », ὅπερ κατηγορεῖται κατὰ πρῶτον κατὰ τοῦ χώρου, τῆς διάρκειας καὶ τοῦ ἀριθμοῦ².

Οὐδεμία παράστασις εἶναι τόσον πλουσία εἰς τροποποιήσεις ὅσον ἡ τῆς δυνάμεως, ἥτις, κατὰ τὰ εἰρημένα, προσγίγνεται διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἅμα καὶ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως. Ὁ νοῦς δηλαδή παρατηρεῖ μὲν ὅτι τὰ πράγματα μεταβάλλουσι τὰς ποιότητας αὐτῶν παρατηρεῖ δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ἀλλάσσει συχνὰ παραστάσεις καὶ παρατηρῶν ταῦτα συμπεραίνει ὅτι ἐπὶ ὁμοίων περιστάσεων θὰ συμβαίνωσι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ὅμοιαι μεταβολαί ἢ παρατήρησις τοῦ ἐνδεχομένου, καθ' ὃ τὸ ἕτερον ὑφίσταται μεταβολὰς τῶν γνωρισμάτων αὐτοῦ τὸ δὲ ἄλλο ποιεῖ τὰς μεταβολὰς ταύτας, ἄγει εἰς τὴν παράστασιν τῆς δυνάμεως. Εὐθύς δὲ λαμβάνομεν τὰς τροποποιήσεις αὐτῆς, καθ' ὅσον ἡ δύναμις εἶναι ἡ παθητικὴ (passive power) ὡς ἐπιδεκτικὴ μεταβολῆς καὶ ἀλλοιώσεως ἢ ἐνεργητικὴ (active power) ὡς ἀπεργαστικὴ αὐτῆς. Ἡ παθητικὴ δύναμις ἰδιάζει εἰς τὸ σῶμα, ἡ δ' ἐνεργητικὴ εἰς τὴν ψυχὴν· τὸ σῶμα οὔτε νοεῖ οὔτε παράγει κίνησιν ἀλλὰ μόνον δύναται νὰ λάβῃ καὶ μεταβιβάσῃ αὐτήν, τὸναντίον δὲ ἡ ψυχὴ καὶ νοεῖ καὶ κινεῖ ἔχουσα δύο δρώσας δυνάμεις τοῦ πνεύματος, τὴν νόησιν καὶ τὴν βούλησιν³.

1. Ἐπαναλαμβάνοντες ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν τὴν ἀπλὴν παράστασιν τῆς μονάδος καὶ συνάπτοντες τὰς ἐπαναλήψεις ταύτας ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν ἀριθμῶν, οἵτινες εἶναι τροποποιήσεις τῆς μονάδος. Οἱ ἀριθμοί, καίπερ γινόμενοι καθ' ὁμοίον τρόπον, διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἔχουσιν ἕκαστος ἴδιον ὄνομα.

2. Ἐχομεν τὸ ἄπειρον τοῦ χώρου (τὴν ἄπειρον ἕκτασιν), τὸ ἄπειρον τοῦ χρόνου (τὴν ἀϊδιότητα) καὶ τὸ ἄπειρον τοῦ ἀριθμοῦ. Γεννᾶται δ' ἐνταῦθα ἡ ἔννοια τοῦ ἀπείρου ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπαναλήψεως τοῦ μήκους, τῆς διάρκειας καὶ τῆς μονάδος. Οὐδεμία ἄρα ἀνάγκη νὰ ὑπολάβωμεν ὡς ἔμφυτον τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου, ἀφοῦ αὕτη δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς καταγομένη ἐκ τῆς ἐμπειρίας.

3. Αὐτ. 2, 13 - 22.

Οἱ δὲ μ ε ι κ τ ο ἰ τρόποι σχηματίζονται, ὅταν ὁ νοῦς συνάπτῃ καὶ συνδυάζῃ ἀπλᾶς παραστάσεις καθ' ὠρισμένον τρόπον μὴ προσέχων πάντοτε εἰς τὸ ἄν αἰ τοιαῦται συνθέσεις ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ πράγματα. Σχηματίζονται δὲ α) διὰ τῆς πείρας καὶ παρατηρήσεως τῶν γενομένων· οὕτω παρατηροῦντες δύο ἀνθρώπους παλαιόντας πρὸς ἀλλήλους ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ « ἀγῶνος »· β) διὰ τῆς κατὰ προαίρεσιν συνθέσεως ἀπλῶν παραστάσεων, οἷαν ποιοῦσιν οἱ ἐφευρέται νέας τέχνης¹. γ) διὰ τῆς ἐρμηνείας λέξεων δηλωτικῶν πραγμάτων καὶ ἐνεργειῶν συνθέτων ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς, οἷον τοῦ θριάμβου, τῆς ἱεροσυλίας, τοῦ ὀστρακισμού, τοῦ ψεύδους². Αἱ παραστάσεις, ἐξ ὧν συνήθως προέρχονται διὰ συνδυασμοῦ οἱ πλεῖστοι τῶν μεικτῶν τρόπων, εἶναι ἡ κίνησις, ἡ νόησις καὶ ἡ δύναμις³.

β) Ο ὑ σ ί α ι (ὑ π ο σ τ ᾶ σ ε ι ς , s u b s t a n c e s).— Ἐπὶ πολλῶν ἀπλῶν παραστάσεων, εἴτε διὰ τῆς ἐξωτερικῆς εἴτε διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως προσγιγνομένων, ὁ νοῦς παρατηρεῖ ὅτι τινὲς αὐτῶν εἶναι πάντοτε μετ' ἀλλήλων συνεζευγμένοι, ὅτι συνάπτονται εἰς ἓ ν καὶ φέρουσιν ἓ ν ὄνομα. Μὴ δυνάμενος δὲ (ὁ νοῦς) νὰ νοήσῃ πῶς αἱ ἀπλαῖ αὗται παραστάσεις εἶναι δυνατόν νὰ ὑφίστανται καθ' ἑαυτάς, ἀγαπᾷ νὰ παραδέχῃται διάφορόν τι αὐτῶν ὡς φορέα καὶ ὑπόβαθρον, ὡς βάσιν (support), ἐφ' ἧς ἴστανται καὶ ἐξ ὧν προέρχονται⁴. Τὴν βάσιν ταύτην ὀνομάζομεν ο ὑ σ ί α ν , ὄν , π ρ ᾶ γ μ α ⁵.

1. Τοιαύτην σύνθεσιν ἀπλῶν παραστάσεων ἐποίησεν, ἐπὶ παραδείγματος, ὁ ἐφευρέτης τῆς τυπογραφίας.

2. Τὴν ἔννοιαν π. χ. τοῦ « ψεύδους » σχηματίζομεν, ὅταν λάβωμεν ἐξήγησιν τῆς λέξεως « ψεῦδος » διὰ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ἀπλῶν παραστάσεων, ἐξ ὧν ἐκείνη συνίσταται, τουτέστι τοῦ λόγου, τῆς σκέψεως, τῆς διαφωνίας λόγου καὶ σκέψεως, τοῦ σκοποῦ τῆς ἀπάτης κ.τ.τ.

3. Essay 2, 22.

4. Ἡ ἔννοια τῆς οὐσίας δὲν εἶναι οὔτε ἔμφυτος παράστασις οὔτε ἔργον τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας, ἀλλ' ἀπότοκον τοῦ νοῦ ἡμῶν.

5. Ο ὑ σ ί α ι (substances) εἶναι οἱ φορεῖς παντός, ὅπερ sine re substantive δὲν δύναται νὰ νοηθῇ· εἶναι ἄρα οἱ φορεῖς τῶν τρόπων καὶ τῶν ἀπλῶν

Τὶ εἶναι ἡ οὐσία ὡς φορεὺς τῶν ποιοτήτων τῶν διεγειρουσῶν ἡμῖν ἀπλᾶς παραστάσεις, παραμένει πάντῃ ἄγνωστον· προϋποθέτομεν ἀπλῶς τὴν οὐσίαν ὡς φορέα τῶν ποιοτήτων, ἃς παρατηροῦμεν ἀεὶ συνημμένας μετ' ἀλλήλων, χωρὶς νὰ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν τίς εἶναι τοῦ φορέως τούτου ἢ ἐνδόμυχος φύσις. Ἡ οὐσία δηλαδή εἶναι ἐκεῖνο τὸ καθ' ἑαυτὸ ὑφεστῶς « δὲν γινώσκουμεν τί », ὅπερ νοεῖται ὡς ὁ φορεὺς ποιοτήτων, ἐπεγειρουσῶν ἡμῖν ἀπλᾶς παραστάσεις καὶ ὀνομαζομένων συνήθως συμβεβηκότων. Τὴν ἐννοίαν ἄρα τῆς οὐσίας ἐλάβομεν ἐκ τῆς συνηθείας τοῦ νὰ προϋποθέτωμεν τοιοῦτόν τινα φορέα. Ἐντεῦθεν ὅμως δὲν συνάγεται ὅτι ἡ οὐσία δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς ἡμῶν· ἐκ τοῦ ἐναντίου ἡ ἐννοία τῆς οὐσίας ἔχει τὸ ἀρχέτυπον αὐτῆς ἐκτὸς ἡμῶν. Γινώσκουμεν δὲ τῆς οὐσίας μόνον τὰ κατηγορήματα, ἧτοι τὰς ἐπὶ μέρους ποιότητας, ὧν αἱ πλεῖσται εἶναι δευτερεύουσαι ιδιότητες¹.

Εἶδη οὐσιῶν.— Διακρίνονται ὑπὸ τοῦ Λωκκίου, καθὰ καὶ ὑπὸ τῶν Καρτεσιακῶν, δύο οὐσιῶν διάφορα εἶδη, αἰσθητικὰ καὶ αἰνοητικὰ οὐσίαι, ὧν ἐκεῖναι μὲν διὰ τῶν αἰσθήσεων αὐταὶ δὲ διὰ τῆς νοήσεως προσγίγγονται. Εἰς τὴν ἐννοίαν δηλαδή τῆς σωματικῆς οὐσίας ἐρχόμεθα, ὅταν τὰς κατ' αἰσθησιν παραστάσεις, τὰς ὑπὸ τινος ἐκτὸς ἡμῶν πράγματος ἐν τῇ ψυχῇ ἐγγιγνομένας, συνάπτωμεν καὶ συνάπτοντες ὑποβάλλωμεν αὐταῖς κοινὸν φορέα²· εἰς δὲ τὴν ἐννοίαν τῆς νοητικῆς οὐσίας ἐρχόμεθα ὅταν τὰς ἐνεργείας καὶ καταστάσεις τῆς ψυχῆς, ὅσας ἐν ἡμῖν αὐτοῖς καθ' ἑκάστην θεωροῦμεν, τὴν νόησιν μάλιστα καὶ

ποιοτήτων, εἶναι ὅ,τι ὑπάρχει καθ' ἑαυτὸ καὶ αὐτοτελές, οἷον ἄνθρωπος, δένδρον, σῶμα.

1. Ὡς οὐσίαν τοῦ χρυσοῦ, ἐπὶ παραδείγματος, νοοῦμεν τὸ ὅτι οὗτος εἶναι σῶμα τμητὸν καὶ τηκτόν, μεταλλικόν, βαρὺ καὶ ξανθόν. Πάντα ταῦτα τὰ κατηγορήματα δηλοῦσιν ιδιότητος, ἃς εὐρίσκουμεν συνυπαρχούσας χωρὶς νὰ γινώσκωμεν τὴν ἀναγκαίαν αὐτῶν ἀλληλουχίαν· ἀλλὰ προϋποθέτομεν τὴν ἀλληλουχίαν ἐν τῇ ἀσαφεῖ παραστάσει τῆς οὐσίας τοῦ χρυσοῦ.

2. Εἰς τὰ αἰσθήματα, φέρ' εἰπεῖν, τοῦ σκοτεινοῦ χρώματος, τῆς σκληρότητος, τῆς εὐκαμψίας καὶ τῶν τοιούτων ὑποβάλλομεν τὴν παράστασιν τοῦ « μολύβδου ».

τὴν βούλησιν, συμπεριλαμβάνωμεν καὶ ὑποβάλλωμεν αὐταῖς κοινὴν βάσιν. Διὰ μὲν τοῦ σώματος, τῆς ὕλης, νοοῦμεν ἑκτατὴν καὶ στερεὰν οὐσίαν δυναμένην νὰ μεταδίδῃ διὰ τῆς ὤσεως τὴν κίνησιν, διὰ δὲ τοῦ νοῦ, τῆς ψυχῆς, οὐσίαν νοοῦσαν καὶ βουλομένην καὶ δυναμένην νὰ κινῇ τὸ σῶμα¹.

Ἀμφότεραι αὗται αἱ ἔννοιαι εἶναι ὡσαύτως σαφεῖς ἅμα καὶ σκοτειναί· σαφεῖς μὲν ὡς παραπλησίως ἐκ τῆς ἐμπειρίας καταγόμεναι, σκοτειναὶ δὲ διότι οὐδετέρα αὐτῶν μηνύει τὴν φύσιν τῆς οὐσίας, τὴν φύσιν τοῦ ὑποκειμένου ὑπὸ τὰς συναφεῖς παραστάσεις ὡς φορέως αὐτῶν. Λοιπὸν οὔτε τὰς σωματικὰς οὔτε τὰς νοητικὰς οὐσίας γινώσκωμεν καθ' ἑαυτάς, ἀλλ' ἐκ τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν γινώσκωμεν τὰ κατηγορήματα αὐτῶν, ἧτοι τὰς ἀπλᾶς παραστάσεις, ἐξ ὧν συναποτελοῦνται ἐκεῖναι. Τὰ κύρια κατηγορήματα τοῦ νοῦ (νόησις καὶ βούλησις) καὶ τὰ τοῦ σώματος (στερεότης καὶ κίνησις) εἶναι ὡσαύτως γνωστὰ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο δὲν διαφέρουσιν ἀλλήλων.

Οὕτω διακρίνονται κατὰ πρῶτον διτταὶ οὐσίαι, αἱ σωματικαὶ καὶ αἱ νοητικαί. Διαστέλλων δὲ αὐτάς ὁ φιλόσοφος προτιμᾷ ἀντὶ τῆς συνήθους ἐκφράσεως « ἀσώματοι (ἄυλοι) καὶ σωματικαὶ (ὕλικαὶ) οὐσίαι » τὰ ὀνόματα « νοητικαὶ καὶ μὴ νοητικαὶ οὐσίαι » (cogitative and incogitative substances)· διότι ἐνδέχεται καὶ τὰ λεγόμενα ἀσώματα, οἷα τὰ πνεύματα, νὰ ἔχωσι σῶμα καὶ πάλιν δὲν εἶναι ἀδύνατον ὁ δημιουργὸς εἶς τινα σωματικὰ νὰ ἐχορήγησε τὴν δύναμιν τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ νοεῖν².

Εἰς τὰς εἰρημένας διττὰς οὐσίας προστίθεται ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ. Ἡ ἔννοια αὐτοῦ προῆλθεν ἐξ ἀπλῶν παραστάσεων, ἃς

1. Τὴν ψυχὴν ἡμῶν θεωρεῖ ὁ Λάκκιος ἄυλον καὶ νοερὸν οὐσίαν, εἰ καὶ ὁμολογεῖ ὅτι τοῦτο δὲν ἀποδεικνύεται. Δὲν δυνάμεθα, λέγει, ἐξ ὑπαρχῆς νὰ ἀποκλείσωμεν ἀπὸ τῆς ὕλης τὴν νόησιν, διότι ὕλη καὶ νόησις δὲν εἶναι ἔννοιαι ἀντιφατικά.

2. Τὴν τελευταίαν ταύτην ὁμολογίαν τοῦ Λωκίου ἠσμένιζον νὰ ἐπικαλῶνται οἱ Γάλλοι ὕλισται τοῦ ἐπομένου αἰῶνος. Καθόλου ὁμῶς εἰπεῖν ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος διατηρεῖ τὴν διάκρισιν σωματικῆς καὶ νοητικῆς οὐσίας καὶ οὕτως ἐμμένει ἐν τῷ δυϊσμῷ. (Αὐτ. 2, 23. 24).

παρέχει ἡ νόησις. Διὰ τῆς νοήσεως δηλαδή κτώμεθα τὰς παραστάσεις τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς διαρκείας, τῆς νοήσεως καὶ τῆς βουλήσεως, τῆς δυνάμεως καὶ τῆς εὐδαιμονίας καὶ ἄλλων τοιούτων ἰδιοτήτων· ταύτας συνάπτοντες πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ ἀπείρου προερχόμεθα εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ θεοῦ, ὡς ὑπερτάτου ὄντος, πανσόφου καὶ παναγάθου, αἰδίου καὶ ἐντελῶς ἀύλου, ἀποκλείοντος ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν παθητικότητα. Ἄλλὰ καὶ οὕτως ἔχομεν συγκεχυμένην καὶ ἀσαφῆ ἔννοιαν τοῦ θεοῦ¹.

γ) Ἄ ν α φ ο ρ ᾶ ῖ (Relations). Ἐὰν ὁ νοῦς μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν παρατήρησιν μερικοῦ τινος πράγματος συνάπτῃ τοῦτο πρὸς ἕτερον καὶ μεταβαίῃ, ἐν τῇ ἐξετάσει, ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο, γεννᾶται ἡ ἔννοια τῆς ἀ ν α φ ο ρ ᾶ ῖ ἢ σ χ έ σ ε ω ς (idea of relation)· καὶ τὰ ὀνόματα δὲ τὰ τοιαύτην σχέσιν δηλοῦντα καὶ μετάγοντα τὴν διάνοιαν ἀπὸ τινος ἀντικειμένου εἰς ἄλλο καλοῦνται ὀνόματα σχέσεως². Πάντα τὰ πράγματα εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλθωσι διὰ τοῦ νοῦ εἰς σχέσιν πρὸς ἄλληλα, διὸ καὶ οἱ τῆς ἀναφορᾶς τρόποι οὔτε πάντες νὰ μνημονευθῶσι δύνανται οὔτε εἰς ὀλίγους τινὰς μόνον νὰ ἀναχθῶσιν.

Ἡ μεγάλην δ' ἔκτασιν καὶ σπουδαιότητα ἔχουσα ἀναφορὰ εἶναι ἡ τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, ἥτις παράστασις προσγίγνεται ἡμῖν παραπλησίως ταῖς ἄλλαις ἐκ τῆς ἐμπειρίας καὶ παρατηρήσεως. Ὁ νοῦς δηλαδή παρατηρῶν ὅτι ἕτερόν τι, εἴτε οὐσία εἴτε ποιότης, ἄρχεται ὑπάρχον διὰ τῆς ἐνεργείας ἄλλου, σχηματίζει τὴν παράστασιν τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ αἰτιατοῦ· τὸ μὲν ποιοῦν ὅπως τι λαμβάνῃ ἀρχὴν, ὀνομάζομεν αἰτιον, τὸ δὲ λαμβάνον τὴν ἀρχὴν καλοῦμεν ἀποτέλεσμα, τὴν δὲ πρὸς ἄλληλα σχέσιν αὐτῶν αἰτιώδη ἀναφοράν. Βλέποντες, φέρ' εἰπεῖν, ὅτι ὁ κηρὸς καθίσταται δι' ὠρισμένου βαθμοῦ θερμότητος ὑγρὸς, λέγομεν τὴν θερμότητα αἰτίαν καὶ τὴν τοῦ κηροῦ

1. Αὐτ. 4, 3. 4, 10.

2. Ἐάν, ὡς ἐν παραδείγματι, νοῶ τὸν Γάϊον, ἔχω ὅ,τι ἰδιάζει αὐτῷ καθ' ἑαυτὸν· προσνέμων δὲ τούτῳ τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου, νοῶ τὴν σχέσιν τοῦ Γαῖου πρὸς τὴν γυναῖκα· τὸ ὄνομα ἄρα « σύζυγος » εἶναι ὄνομα σχέσεως.

τῆξιν ἀποτελεσμα. Ἐὰν παραχθῇ οὐσία, ἧς οὐδὲν μέρος πρότερον ὑπῆρχε, τότε ἡ αἰτιότης εἶναι δημιουργία· ἐὰν ὅμως μορφωθῇ οὐσία ἐξ ὕλης προϋπαρχούσης, ἡ αἰτιότης εἶναι ἢ (φυσικὴ) γένεσις ἢ τεχνικὴ παραγωγή ἢ ἀπλῶς μεταβολή. "Ὅθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος προκύπτει ἐκ παραστάσεων, διὰ τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς νοήσεως λαμβανομένων, καὶ ὅτι ἡ αἰτιώδης σχέσις ἀνάγεται τέλος εἰς ἀπλᾶς παραστάσεις¹.

Σπουδαία εἶναι ὡσαύτως ἡ ἀναφορὰ τῆς ταυτότητος καὶ διαφορίας. Ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον πρᾶγμα τι νὰ ὑπάρχη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐν διαφόροις τόποις ἀδύνατον δὲ προσέτι δύο ἢ πλείονα νὰ ὑπάρχωσι συγχρόνως ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, διὰ τοῦτο ἕκαστον, ἐν ὠρισμένη στιγμῇ εὐρισκόμενον ἐν ὠρισμένῳ τόπῳ, εἶναι ταῦτὸν ἑαυτῷ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου διάφορον παντός, ὅπερ ἐν τῇ αὐτῇ στιγμῇ εὐρίσκεται ἐν ἑτέρῳ τόπῳ. "Ὡστε ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀτομικότητος (principium individuationis).

Ἄλλὰ πῶς ἄρα διακρίνεται ἡ ταυτότης ἑκάστου ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ διαφόροις τόποις ; Ἡ μὲν ταυτότης τῆς ἀνοργάνου ὕλης ἔγκειται ἐν τῇ διατηρήσει τοῦ πλήθους τῶν ἀτόμων, ἡ δὲ ταυτότης τῶν ἐνοργάνων ἐν τῇ διατηρήσει τῆς διατάξεως τῶν οἰκείων μερῶν καὶ τῆς αὐτῆς ζωῆς. Διάφορος εἶναι ἡ ταυτότης τοῦ προσώπου· αὕτη δὲν προέρχεται ἐκ τῆς συνεχείας τῆς σωματικῆς ὑπάρξεως (οὔσης ἀδυνάτου ἔνεκα τῆς ἐναλλαγῆς τῆς ὕλης) οὐδ' ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς οὐσίας² ἀλλὰ μόνον ἐκ τῆς ἐνότητος καὶ ταυτάτητος τῆς συνειδήσεως· ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἡ αὐτὴ συνείδησις, τὸ πρόσωπον μένει τὸ αὐτό³.

Οἱ χρονικοὶ καὶ οἱ τοπικοὶ διορισμοὶ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον

1. Αὐτ. 2, 22 καὶ 25.

2. Ἐνδέχεται νὰ μεταβάλληται ἡ οὐσία ἢ αἱ οὐσίαι καὶ ὅμως νὰ διατηρῆται ἡ αὐτοσυνειδησία. Ὁ Λώκκιος δὲν συμφωνεῖ τῷ Καρτεσίῳ, καθ' ὃν ταυτίζεται τὸ ἐγὼ (ἡ συνείδησις) καὶ ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς.

3. Εἶναι ἀδιάφορον ἂν ἡ οὐσία ἡμῶν εἶναι ἄυλος ἢ ἐνυλος, ἀρκεῖ ὅτι ἡ συνείδησις παραμένει ἡ αὐτὴ. Ἐπὶ δὲ τῆς ταυτότητος τοῦ προσώπου ἐρείδεται τὸ δίκαιον τῆς ἀμοιβῆς καὶ τῆς τιμωρίας. (Αὐτ. 2, 26. 27).

ἀναφοραί· αἱ ἀποκρίσεις εἰς τὰ ἐρωτήματα « πότε », « πόσον χρόνον », « πόσον μέγα » δηλοῦσι τὴν ἀπόστασιν χρονικοῦ σημείου ἀπὸ ἑτέρου (οἷον εἶναι ἢ τοῦ Χριστοῦ γέννησις), τὴν σχέσιν διαρκείας τινὸς πρὸς ἑτέραν (τὴν τῆς περιφορᾶς τοῦ ἡλίου), τὴν σχέσιν ἐκτάσεώς τινος πρὸς ἑτέραν γνωστὴν λαμβανομένην ὡς μέτρον. Ἐνταῦθα ἀνήκουσι καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀναφοραί, ὧν ἐκάστη εἶναι συμφωνία ἢ διαφωνία τῆς ἐλευθέρας ἡμῶν ἐνεργείας πρὸς τὸν οἰκεῖον κανόνα.

5. Γενικαὶ παραστάσεις. Ἡ γνῶσις.—Ὁ νοῦς δὲν ἀρκεῖται μόνον εἰς τὰς συνθέτους παραστάσεις ἀλλὰ προβαίνει καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν γενικῶν. Ὁ ἀριθμὸς δηλαδὴ τῶν ἐμφερῶν παραστάσεων ἡμῶν εἶναι τόσον μέγας, ὥστε ἀποβαίνει ἀδύνατος ὁ δι' ἰδίου ὀνόματος χαρακτηρισμὸς ἐκάστης αὐτῶν. Διὸ ἀναγκαζόμεθα, ἵνα πολλάς ὁμοίας πρὸς ἀλλήλας παραστάσεις ἀποχωρίσωμεν ἀπὸ πασῶν τῶν τυχαίων ιδιοτήτων, τοῦτό που, τοῦ χρόνου καὶ τῶν τοιούτων, καὶ οὕτως, ἀπηλλαγμένας τῶν διαφορῶν, συνάψωμεν εἰς ἓν καὶ ὀνομάσωμεν δι' ἑνὸς γενικοῦ ὀνόματος, ὅπερ ὡς τοιοῦτον ἰσχύει περὶ ἐκάστης τῶν ὁμοίων παραστάσεων. Τοιοῦτοτρόπως ἀναγόμεθα εἰς μίαν γενικὴν παράστασιν, μίαν ἔννοιαν, γένος ὅλον ἀντιπροσωπεύουσιν καὶ δι' ἑνὸς γενικοῦ ὀνόματος δηλουμένην. Αἱ γενικαὶ ἄρα παραστάσεις εἶναι κοιναὶ δι' ἀφαίρεσεως ἀπὸ συνθέτων παραστάσεων λαμβανόμεναι καὶ διὰ καθολικοῦ ὀνόματος ἐκφραζόμεναι².

Τὸ γενικὸν δὲν εἶναι τι πραγματικὸν ἀλλ' ἀπλῶς προῖον τῆς τοῦ νοῦ ἰκανότητος τοῦ νὰ εὐρίσκη ἦν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας πολλάι παραστάσεις ὁμοιότατα καὶ νὰ ἐκφράζη τὸ πλῆθος τῶν ὁμοίων τούτων διὰ γενικοῦ ὀνόματος. Ὡστε τὸ γενικὸν ἀναφέρεται οὐχὶ εἰς πράγματα ἀλλὰ μόνον εἰς παραστάσεις καὶ λέξεις ἀποβαί-

1. Αὐτ. 2, 15. 2, 28.

2. Παρατηρῶν λευκὴν χιόνα, λευκὴν ἄσβεστον, λευκὸν γάλα καὶ τὰ τοιαῦτα προσέχω εἰς τὸ κοινὸν χρῶμα καὶ σχηματίζω τὴν γενικὴν παράστασιν ἢ ἔννοιαν τῆς « λευκότητος ». Παραπλησίως δ' ἐκ τῆς παρατηρήσεως πολλῶν καθ' ἕναστος ἀνθρώπων σχηματίζω τὴν γενικὴν ἔννοιαν τοῦ « ἀνθρώπου ».

νει ψιλὸν ὄνομα, ἀφοῦ εἶναι πολλῶν ὁμοίων κοινὸν γνῶρισμα¹.

Διακρίσεις τῶν παραστάσεων.— Αἱ παραστάσεις εἶναι ἡ βάση καὶ τὸ μόνον ὑποκείμενον τῆς γνώσεως ἡμῶν. Διακρίνονται δὲ ἀπ' ἀλλήλων οὐ μόνον κατὰ τὴν μερικότητα καὶ γενικότητα ἀλλὰ καὶ ἄλλως πολλαχῶς. Κατὰ τὴν λογικὴν δηλαδὴ φύσιν αὐτῶν διαφέρουσι, καθ' ὅσον ἄλλαι μὲν εἶναι σαφεῖς ἄλλαι δὲ σκοτειναὶ καὶ συγκεχυμέναι· σαφῆς μὲν εἶναι ἡ παράστασις, ὅταν ἐμφαίνῃ καλῶς τὰς οἰκείας ποιότητας καὶ διαστέλληται ἀπὸ τῶν ἄλλων παραστάσεων· εἰ δὲ μή, εἶναι σκοτεινὴ καὶ συγκεχυμένη. Ὡσαύτως διαφέρουσι κατὰ τὴν ἀντικειμενικότητα αὐτῶν, ἥτοι κατὰ τὴν σχέσιν πρὸς τὰ εἰς ἃ ἀναφέρονται πράγματα. Ἄλλαι μὲν δηλαδὴ παραστάσεις συμφωνοῦσι πρὸς τὰ ἔξω πράγματα, τουτέστι πρὸς τὰ πραγματικὰ πρότυπα, ἄλλαι δὲ δὲν συμφωνοῦσιν· ἐκεῖναι μὲν εἶναι πραγματικαὶ (real), αὗται δὲ μὴ πραγματικαί, φανταστικαὶ (fantastical)².

Αἱ πραγματικαὶ πάλιν παραστάσεις ἔχουσι διακρίσεις, καθ' ὅσον ἢ συμφωνοῦσι πρὸς τὸ πρότυπον αὐτῶν τελείως καὶ καλοῦνται σύμμετροι (adequate) ἢ συμφωνοῦσι μόνον ἀτελῶς καὶ λέγονται ἀσύμμετροι (inadequate)³. Αἱ δὲ ἀπλαῖ παραστάσεις

1. Ὁ Λώκκιος εἶναι ὁπαδὸς τῆς ὀνοματοκρατικῆς θεωρίας· δεικνύει ὅτι αἱ γενικαὶ παραστάσεις εἶναι ἀπλῶς ἀφαιρέσεις τοῦ νοῦ μὴ ἔχουσαι ἀντίστοιχα ὄντα· ἐκεῖναι δὲν ἀπεικονίζουσι τι πραγματικὸν ἀλλ' ἐμφαίνουσι κυρίως μόνον τὴν πρὸς τὸν νοῦν ἡμῶν σχέσιν τῶν πραγμάτων. Διάφοροι εἶναι αἱ περιληπτικαὶ ἔννοιαι (collective ideas), οἷον στρατός, στόλος, δάσος, ἀγέλη. (Αὐτ. 3, 3. 6 ἐξ.)

2. Φανταστικαί, μὴ πραγματικαί, εἶναι, ἐπὶ παραδείγματος, αἱ παραστάσεις τοῦ « τετραπλεύρου τριγώνου », « τῆς γενναίας δειλίας », διότι συνίστανται ἐξ ἀσυμβιβάστων καὶ ἀντιφατικῶν στοιχείων. Ὁμοίως ἔχουσιν αἱ παραστάσεις τῶν κενταύρων, ἑκατογχείρων καὶ τῶν τοιούτων· αὗται σύγκεινται ἐξ ἀπλῶν παραστάσεων, ὧν τὰ ἀντίστοιχα πράγματα δὲν ἀπαντῶσιν ἐν τῇ φύσει συνηνωμένα.

3. Πραγματικαὶ ἀλλ' ἀσύμμετροι εἶναι αἱ τῶν πολλῶν καὶ ἰδιωτῶν παραστάσεις περὶ ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, τούναντίον δὲ πραγματικαὶ καὶ σύμμετροι αἱ παραστάσεις τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων.

εἶναι, κατὰ τὰ εἰρημένα, ἀντικειμενικά, διότι κατάγονται ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ συμφωνοῦσι κατ' ἀνάγκην πρὸς αὐτά, εἰ καὶ μὴ πᾶσαι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον¹.

Αἱ Σύνθετοι παραστάσεις, ὡς προϊόντα τῆς ἰδίας ἐνεργείας τοῦ νοῦ², δὲν εἶναι ἀπεικασματα καὶ μιμήματα τῶν πραγμάτων ἀλλὰ τουναντίον ἀρχέτυπα, πρότυπα, πρὸς ἃ τὰ πράγματα συμφωνοῦσιν³ ἢ, (ὡς ἐν τῇ μαθηματικῇ καὶ τῇ ἠθικῇ) πρέπει νὰ συμφωνῶσιν⁴. Ἄλλως δ' ὅμως ἔχουσιν αἱ (σύνθετοι) παραστάσεις τῶν οὐσιῶν· αὐταὶ δὲν εἶναι πρότυπα ἀλλ' ἀντίτυπα τῶν ἐκτὸς ἡμῶν ὄντων, καὶ διὰ τοῦτο τότε μόνον θεωροῦνται ὡς πραγματικά, ὅταν αἱ ἀπλαῖ παραστάσεις, ἐξ ὧν σύγκεινται, παριστῶσιν ἰδιότητος ὄντως ἐν τοῖς πράγμασι συναπτομένας· εἰ δὲ μή, δὲν εἶναι πραγματικά. Καὶ ἔχουσι μὲν αἱ παραστάσεις ἐκεῖναι ἀντικειμενικὸν κῦρος, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀδύνατον νὰ γνωρίσωμεν, τί εἶναι ἡ οὐσία.

Γινώσκομεν τὰς ἰδιότητας τοῦ πράγματος ἀλλ' ἀγνοοῦμεν ὅλως τὴν πραγματικὴν οὐσίαν, τὴν ἐνδόμυχον φύσιν αὐτοῦ, ἢ,

1. Καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχει διάκρισις, διότι, ὡς εἶδομεν, ὀλίγαι τῶν τοιούτων παραστάσεων εἶναι ἀκριβῆ ἔκτυπα πραγματικῶν ἰδιοτήτων, αἱ δὲ ἄλλαι εἶναι κανονικὰ ἀποτελέσματα πραγματικῶν δυνάμεων τῶν πραγμάτων, τουτέστιν ὀλίγαι μόνον εἶναι « σύμμετροι » αἱ δὲ πλεῖσται ἀσύμμετροι (Αὐτ. 2, 31).

2. Ὑπομιμνήσκομεν ὅτι τὰς συνθέτους παραστάσεις σχηματίζει ὁ νοῦς διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, συνθέσεως καὶ παραβολῆς.

3. Πρὸς τὰς τοιαύτας παραστάσεις, ὡς ἐχούσας τὰ στοιχεῖα αὐτῶν ἐμπειρικά, συμφωνοῦσι τὰ πράγματα. Πρὸς τὰς παραστάσεις, φέρ' εἰπεῖν, τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης συμφωνοῦσι πολλὰ γεγονότα τοῦ κόσμου. Καὶ πρὸς τὴν παράστασιν τῆς αἰτιότητος (τὴν ἐννοιαν τῆς σχέσεως αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος) συμφωνοῦσι τὰ πράγματα. Ὁ Λώκκιος δὲν ἀρνεῖται τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς τῆς αἰτιότητος ἐπὶ τὰ πράγματα· παραδέχεται τὸ (ὑπὸ τῆς ἐνοράσεως παρεχόμενον) κῦρος τῆς αἰτιώδους σχέσεως συνομολογῶν ὅτι ἐν τοῖς σώμασιν ὑπάρχει ἐνεργὸς δύναμις.

4. Εἶναι ἀξία προσοχῆς ἡ ἱκανότης τοῦ νοῦ, ὅπως ἐκ τινων παρατηρήσεων τῆς ἐμπειρίας ἀνάγηται εἰς οὕτω γενικὰς παραστάσεις, ὥστε νὰ φαίνωνται πως αὐτοτελεῖς.